

UNELE CONSIDERAȚII ASUPRA RELAȚIILOR IMPERIULUI VLAHO-BULGAR CU IMPERIUL DE NICEEA ȘI CU IMPERIUL DE THESSALONIK (1204-1261)

Vasile MĂRCULEȚ

Quelques considérations sur les relations de L'empire Vlaho-Bulgaire avec L'empire de Nicée et avec l' Empire de Thessalonik (1204-1261)

L'hostilité des des croisés établis au Byzance (1204) à l'adresse de l' Empire Vlaho-Bulgaire et à l'Empire de Nicée a déterminé l'achevement en 1205-1206 d'une alliance vlaho-bulgaire-nicéenne, qui montrera son efficience pendant les conflits avec les Latins entre 1206 et 1212/1214. L'achevement de la paix avec les Latins (1211/1212-1214) laissa l'alliance vlaho-bulgaire-nicéenne sans objet, pour être définitivement abandonnée avec l'accès au trône du tzar Jean Assan II et avec son engagement dans le campement catholique. Aspirant au trône de Constantinople, Jean Assan II acheva un alliance conjoncturale avec l'empereur de Thessalonik, Théodoros Ier Angelos Doukas (après 1226).

Les objectifs externes concurents et la promovation sans interruption de l'alliance avec les Latins de Jean Assan II ont apporté en conflit, assez vite, les deux alliés. La déaite de Klokočnitsa (1230), dubie par Théodoros Ier, a éliminé l'Empire de Thessalonik du rangé des puissances balkaniques faisant de l'Empire Vlaho-Bulgaire le hégémon de la Péninsule Balkanique.

Trompé dans ses espoirs, le tzar vlaho-bulgaire abandonne le bloc des puissances catholiques (après 1230), se rallie avec le campement orthodoxe et achève une alliance avec l'empereur de Nicée, Jean III Vatatzes Doukas (1234/1235). L'alliance avec Nicée a apporté au tzar vlaho-bulgaire des importants profits au plan religieux, matérialisés dans l'obtention de l'Église de Tarnovo et son élèvement au rang de patriarcat (1235). En même temps, dans l' espace danubien-pontique se constituait la Métropole de Vicina, dépendente directement de la Patriarchie Écuménique (1234/1235-1240). Sur le plan extern, le tzar de Tarnovo a promové entre 1234/1235-1240, une politique incohérente oscillant entre le monde catholique et celui orthodoxe. Sa mort (1241), suivie par la grande invasion mongole et de la vassalisation de l' état par les Mongoles (1242) jetta l'Empire des Vlaho-Bulgaire dans une grande anarchie politique, que ses descendants minéurs ne pourront pas contrôler.

În ultimele două decenii ale secolului al XII-lea și în primii ani ai celui următor, criza politică și disoluția teritorială ale Imperiului Bizantin, apărute la moartea împăratului Manuel I Comnenos (1180), ating punctele lor maxime. Manifestările dramatice pentru imperiul basileilor pe care aveam să le înregistreze aceste fenomene la cumpăna secolelor XII-XIII se vor încheia cu dispariția vremelnică a statului bizantin și cu modificarea radicală a geografiei politice a Peninsulei Balcanice și a Asiei Mici (după 1204).

În regiunile dintre Munții Balcani și Dunăre, în teritoriile aparținând themei Paristrion-Paradunavon, răscoala antibizantină a vlahilor și bulgarilor, izbucnită în anul 1185 sub conducerea fruntașilor vlahi, frații Petru și Asan, beneficiind de suportul militar al cumanilor nord-dunăreni, deveniți forța tutelară a mișcării, va impune autorităților imperiale, la capătul unor violente confruntări armate, recunoașterea noii puteri politice a Peninsulei Balcanice (1187/1188). Constituit ca stat de colaborare etnică, a vlahilor cu bulgarii, Imperiul Vlaho-Bulgar avea să evolueze în cea mai pură tradiție politico-statală bulgară și bizantină, erijindu-se în moștenitorul legitim, atât al Primului Țarat Bulgar și al tradițiilor sale politice, cât și al Imperiului Bizantin¹. În acest context, nu

¹ Pentru discuțiile asupra caracterului statului vlaho-bulgar, vezi: N. Bănescu, *O problemă de istorie medievală: crearea și caracterul statului Asăneștilor*, în A.A.R.M.S.I., s. III, t. XXV, m. 12, 1943, pp. 543-590, cu critica opiniilor istoricilor bulgari, apărute până la publicarea studiului, care contestă rolul decisiv ce a revenit vlahilor în constituirea statului Asăneștilor; Gh. I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1980, pp. 51-83; E. Stănescu, *Premisele răscoalei Asăneștilor. Lumea românească sud-dunăreană în veacurile X-XII*, în vol. *Răscoala și statul asăneștilor*, București, 1989, pp. 11-18; N.Ș., Tanașoca, *Din nou despre geneza și caracterul statului Asăneștilor*, în R.d.I., 34, 1981, 7, pp. 1297-1312; Idem, *O problemă controversată de istorie balcanică: participarea românilor la restaurarea Țaratului Bulgar*, în vol. *Răscoala și statul asăneștilor*, București, 1989, pp. 153-178; S. Brezeanu, „*Imperator Bulgariae et Vlachiae*”. În jurul genezei și semnificației termenului „Vlachia” din titulatura lui Ioniță Asan, în R.d.I., 33, 1980, 3, pp. 651-674 (în continuare: „*Imperator Bulgariae et Vlachiae*”). Pentru opinii mai vechi, vezi și: A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, vol. I: *Dacia anteromană, Dacia romană și năvălirile barbare. 513 înainte de Hr.-1290*, București, 1985, pp. 447-472; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. III: *Cititorii*, București, 1993, pp. 77-87; C.C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. I: *Din cele mai vechi timpuri până la moartea lui Alexandru cel Bun (1432)*, București, 2000, pp. 256-263.

mai surprinde faptul că unul dintre obiectivele supreme ale suveranilor de la Târnovo, până la mijlocul secolului al XIII-lea, l-a constituit *fondarea unui Imperiu Vlaho-Bulgar la Constantinopol*².

Devierea celei de-a patra Cruciade (1202-1204) spre Constantinopol, sub influența Veneției, și cucerirea capitalei basileilor de către latini (aprilie 1204), avea să dea lovitură de grație epuizatăului Imperiu Bizantin, împărțit între cruciați și Serenissima republică, pe baza unui acord, *Partitio imperii romanicae*, din aprilie-mai 1204. În teritoriile defunctului imperiu, fruntașii Cruciadei și-au croit o serie de senoirii proprii, devenite tot atâtea state de tip cruciat³. Concomitent, aristocrația greacă, aflată în exil în Asia Mică sau în Epir, a constituit, la rândul său, o serie de state de tradiție bizantină, moștenitoare și continuatoare ale tradițiilor politico-statale ale Bizanțului, ce vor evolua, în marea lor majoritate, în opoziție cu statele cruciate⁴.

Foarte curând după constituire, unele dintre statele grecești – Imperiul de Niceea și Principatul Epirului, din 1224 Imperiul de Thessalonik – se vor angaja, politic și militar, în acțiunea de *reconquista* bizantină și de *restauratio* a Imperiului Bizantin la Constantinopol. Confruntarea din Peninsula Balcanică, îndeosebi cu Imperiul Latin de Constantinopol, și cu puterile susținătoare ale cruciadei le-au impus de timpuriu colaborarea politico-militară cu Imperiul Vlaho-Bulgar și el adversar al Constantinopolului cruciat. Concurența dintre aceste puteri, în egală măsură aspirante la eliminarea latinilor de la Constantinopol și al instaurarea propriei stăpâniri în metropola de pe Bosphor, va marca profund și decisiv raporturile dintre ele.

Alianța vlaho-bulgaro-niceeană între 1205/1206-1214/1218. Legăturile politice ale Imperiului Vlaho-Bulgar cu Imperiul de Niceea reprezintă una din principalele componente ale politicii externe a țarilor de la Târnovo din prima jumătate a secolului al XIII-lea⁵. Ele s-au fundamentat, în primul rând, pe necesitatea coordonării acțiunilor politico-militare împotriva latinilor stabiliți la Constantinopol a căror ostilitate declarată la adresa celor două state fusese probată prin acțiunile militare declanșate încă din 1204, atât împotriva statului vlaho-bulgar, cât și împotriva statului niceean. Lupta pentru anihilarea agresiunii latine, într-o primă fază, apoi acțiunile de substituie latinilor la Constantinopol, într-o etapă următoare, au constituit liantul acestor relații în ciuda obiectivelor concurente ale celor două părți.

Debutul relațiilor politice vlaho-bulgaro-niceene se situează prin 1205-1206. Agresiunea cruciaților la adresa statului niceean în 1204-1205, coroborată cu ostilitatea arătată de latini Imperiului Vlaho-Bulgar au deschis calea colaborării vlaho-bulgaro-niceene. Artizanii săi au fost cel de-al treilea țar vlaho-bulgar, Ioniță Asan Kaloianes (1197-1207) și primul împărat de la Niceea, Theodoros I Laskaris (1205-1222).

Realizată sub incidența unui cadru internațional ostil, atât Niceei cât și Târnovei, alianța vlaho-bulgaro-niceeană ridică unele probleme deosebit de importante cu privire la caracterul său: A fost ea doar una conjuncturală? Va fi avut sau nu și alte temeuri decât cele de ordin militar? La aceste întrebări vom încerca să răspundem în continuare.

² Pentru discuțiile asupra acestei probleme, vezi recent: V. Mărculeț, *Relațiile Imperiului Bizantin și ale republicilor maritime italiene cu Țările Române până în secolul al XV-lea*, Sibiu, 2002, p. 34-37, 59-60 (în continuare: *Relațiile*); Idem, *Statele medievale românești și formațiunile de origine bizantină (sec. XIII-începutul secolului XVI)*, Sibiu, 2003, pp. 13-20 (în continuare: *Statele românești și formațiunile bizantine*).

³ Principalele state cruciate, create după 1204, au fost: Imperiul Latin de Constantinopol (1204-1261), condus de împăratul Baudouin I de Flandra; Regatul Latin de Thessalonik (1204-1224), constituit de marchizul Bonifaciu de Montferrat; Ducatul Athenei și Thebei, al lui Othon de la Roche; Principatul Achaiei (Moreei), al lui Guillaume de Champlitte, ce va reveni ulterior familiei de Villehardouin. Veneția ocupă 3/8 din Constantinopol, coasta și insulele adriatice, Creta, insulele Arhipelagului și importante poziții pe coasta thracă.

⁴ Principalele state grecești, constituite după 1204, au fost: Imperiul de Niceea (1205-1261), constituit de Theodoros I Laskaris; Imperiul de Trapezunt (1204-1461), constituit de Alexios I Mare Comnen; Principatul Epirului (1204-1224), constituit de Mihail I Angelos Dukas, devenit Imperiul de Thessalonik (1224-1246) sub Theodoros I Angelos Dukas; Despotatul Epirului (1232/1234-1337/1340), constituit de Mihail II Angelos Dukas.

⁵ Pentru problematica alianței Imperiului Vlaho-Bulgar cu Imperiul Grec de Niceea, vezi pe larg: V. Mărculeț, *Considerații asupra începuturilor alianței politico-militare antilatine a Imperiului Vlaho-Bulgar cu Imperiul Grec de Niceea. Etapa 1205-1214/1218*, în, vol. *Comunicări științifice II*, Mediaș, 2004, p. 45-57.

Analizată cu atenție, alianța vlaho-bulgaro-niceeană relevă cercetătorului încă de la început câteva paradoxuri, ce s-au conservat și perpetuat pe toată durata existenței sale. Luarea în discuție și elucidarea lor devine un element fundamental în înțelegerea modului și a duratei de funcționare a alianței vlaho-bulgaro-niceene.

În primul rând, se cunoaște faptul că în noiembrie 1204, la capătul unor tratative anevoiase cu curia papală, declanșate prin 1199, suveranul vlaho-bulgar accepta să intre sub obediența religioasă a Romei, act în urma căruia papa Innocentius III îi recunoștea titlul și calitatea de „*rege al Bulgariei și Blachiei*”, iar mitropolitul de Târnovo, Vasile, era investit arhiepiscop primat „*al întregii Bulgariei și Blachiei*”⁶. Dacă prin actul său politic din anul 1204 țarul de la Târnovo se alinia *de jure*, cel puțin formal, de partea puterilor catolice, în mod normal, el ar fi trebuit să se numere și printre aliații și susținătorii Imperiului Latin de Constantinopol. În realitate lucrurile au stat complet invers, fapt datorat, exclusiv, ostilității declarate și atitudinii belicoase la adresa sa a autorităților latine de la Constantinopol.

Conform relatării cronicarului bizantin contemporan, Niketas Choniates, după cucerirea Bizanțului de către cruciați, țarul vlaho-bulgar, până în acel moment adversarul neîmpăcat al bizantinilor, a trimis autorităților latine „*solii de prietenie*”, dar a primit în schimb un răspuns pe cât de ostil, pe atât de grosolan, căci „*i s-a poruncit ca în scrisorile lui către ei să vorbească nu ca un împărat către niște prieteni, ci ca un slujitor către stăpâni, iar de nu, să priceapă că ei vor ridica armele împotriva lui și vor devasta cu ușurință Misia (Moesia = Bulgaria dintre Balcani și Dunăre, n.n.), pe care el o stăpânește fără a avea dreptul, în urma răzvrătirii împotriva stăpânilor săi, romeii (bizantini, n.n.), și îl vor readuce în situația de mai înainte*”⁷. Se adăuga ostilității Imperiului Latin la adresa Imperiului Vlaho-Bulgar, cea a altor forțe susținătoare ale cruciadei, îndeosebi a Ungariei, care își disputa cu Târnovo controlul asupra zonei Belgard-Braničevo.

Asemenea atitudine a avut un rezultat cu consecințe nebănuite pentru Constantinopol: transformarea unui potențial aliat într-un adversar ireconciliabil și plasarea lui, *ipso facto*, în tabăra adversă. De altfel, zdrobitoarea înfrângere aplicată de țarul de la Târnovo împăratului latin de la Constantinopol, Baudouin I (1204-1205), și susținătorilor săi, la Adrianopol (Edirne) la 15 aprilie 1205, avea să anuleze orice veleități reale de mare putere ale Imperiului Latin, care nu se va mai reface niciodată pe deplin în urma acestui eșec militar de proporții.

În al doilea rând, se cuvine evidențiată ostilitatea arătată țarului de la Târnovo de o parte a aristocrației bizantine de la Niceea, îndeosebi a celei originare din Thracia, ale cărei domenii fuseseră serios afectate de expedițiile vlaho-bulgaro-cumane anterioare anului 1204. De la această facțiune aristocratică emanse un veritabil curent politic ostil alianței cu Târnovo. Ecoul acestei ostilități și cauzele sale răzbat din una dintre cuvântările lui Niketas Choniates, din februarie 1207, adresată basileului Theodoros I Laskaris, în care demnitarul bizantin vede pe cel care „*il va opri din năvala lui pe cel pornit dinspre nord (Ioniță Asan, n.n.), așa cum numai el știe, [din năvala] de pe urma căreia orașele noastre din Thracia au fost distruse, iar mulțimea care locuiește într-însele a fost robită și jefuită vreme îndelungată și mai rău decât oricând*”⁸.

Fără îndoială, în contextul unui cadru politic internațional normal, împăratul de la Niceea ar fi ținut cont de acest curent de opinie, dar în condițiile în care ofensiva cruciată împotriva statului său să părea de neoprit fără ajutor extern, el s-a văzut obligat să opteze pentru cel mai mic dintre două rele: alianța cu vechiul adversar al Bizanțului. În pofida acestor incompatibilități, alianța politico-militară vlaho-bulgaro-niceeană, încheiată prin 1205-1206, avea să funcționeze cu succes cel puțin un deceniu.

Apropierea dintre Imperiul Vlaho-Bulgar și Imperiul de Niceea își găsește confirmarea în unele lucrări ale cronicarilor apuseni ai celei de-a patra Cruciade, contemporani evenimentelor. Dintre aceștia Geoffroy de Villehardouin relatează că, informat asupra intențiilor ostile ale noului împărat de Constantinopol, Henric I (1206-1216), basileul Theodoros I Laskaris, „*care era*

⁶ Hurmuzaki, I/1, București, 1887, pp. 17-21, doc. XV-XVI. Pentru discuțiile asupra semnificației titlului, vezi: S. Brezeanu, „*Imperator Bulgariae et Vlachiei*”, pp. 651-674.

⁷ Niketas Choniates, *Istoria*, După cucerirea orașului, 9, în F.H.D.R., vol. III, București, 1975, pp. 312-313, frag. 27.

⁸ Idem, *Cuvântări și scrisori*, F.H.D.R., III, pp. 370-373.

avertizat în ce-l privește pe împăratul Henric, a chemat mesagerii și i-a trimis la Ioniță, regele Blachiei și Bulgariei, și l-a anunțat că forțele împăratului s-au îndreptat împotriva lui pe cealaltă parte a strâmtoării, către Turcia (în Asia Mică, n.n.); că împăratul era în Constantinopol doar cu puțini oameni și că acum era timpul pentru a-l învinge, în măsura în care el însuși l-ar fi atacat pe împărat dintr-o parte, iar Ioniță din cealaltă, împăratul având așa puțini oameni n-ar fi în stare să se apare de amândoi”⁹.

Informațiile cronicarului francez, reprezentând primele știri cu privire la colaborarea antilatină vlaho-bulgaro-niceeană, conduc spre o concluzie deosebit de importantă cu privire la momentele de început ale alianței dintre Imperiul Asăneștilor și Imperiul de Niceea, anume că: ***inițiativa realizării sale i-a revenit împăratului Theodoros I Laskaris***. Ce l-a determinat pe împăratul de la Niceea să inițieze această alianță tocmai cu cel mai înverșunat adversar al Bizanțului dinainte de 1204? Răspunsurile posibile la această întrebare ar fi, după părerea noastră, mai multe. În primul rând, ostilitatea ireconciliabilă arătată de cruciați țarului vlaho-bulgar făcea din acesta, în ciuda adversităților trecute, cel mai sigur aliat. În al doilea rând, divergențele cu Imperiul Grec de Trapezunt și ostilitatea turcilor seldjukizi l-au privat pe basileul niceean de aliați în Asia Mică. În sfârșit, slăbiciunea manifestată în această epocă de singurul stat grecesc constituit în Peninsula Balcanică, Principatul Epirului, coroborată cu disputele de natură religioasă, legate de stabilirea patriarhului ecumenic, Ioan X Kamateros, la Arta, între 1204-1206, nu-l recomandau pe acesta drept un aliat util și credibil. Care dintre acești factori va fi jucat rolul determinant în orientarea autorităților de la Niceea spre alianța cu Târnovo nu poate fi precizat cu exactitate, iar optarea pentru unul sau altul dintre ei ar reprezenta o întreprindere hazardată din partea oricărui specialist. Credem că, foarte probabil, acțiunea lor comună, îngemănată, a constituit elementul decisiv în acest sens¹⁰.

Succesul diplomatic al împăratului de la Niceea era cu atât mai important cu cât el îi aducea ca aliat principala putere militară din sud-estul continentului, ce-și probase capacitatea pe parcursul a două decenii de lupte cu Imperiul Bizantin și apoi cu forțele cruciate. Totodată, Imperiul Vlaho-Bulgar, aliat cu cumanii nord-dunăreni beneficia, la rândul său, de forța redutabilei cavalerii cumane, ceea ce însemna, implicit, un spor de putere considerabil. Nu întâmplător, Imperiul Vlaho-Bulgar se va manifesta în această etapă ca cea mai activă forță militară anticruciată din spațiul balcano-microasiatic.

Sincronizarea acțiunilor îndreptate împotriva Imperiului Latin de Constantinopol și ale susținătorilor acestuia de către cele două state, imediat după 1205-1206, pledează de asemenea în favoarea stabilirii unei astfel de înțelegeri. În concluzie, dacă basileul de la Niceea a fost inițiatorul alianței vlaho-bulgaro-niceene, *catalizatorul său și, totodată, factorul ce i-a conferit consistență și durabilitate a fost politica ostilă a Imperiului Latin de Constantinopol la adresa celor două state*. Această politică nerealistă a autorităților de la Constantinopol a obligat Imperiul Latin la un îndelungat război pe două fronturi, cu consecințe catastrofale pentru statul cruciat.

Înțelegerea vlaho-bulgaro-niceeană avea să-și arate curând eficiența. La sfârșitul anului 1206, după unele succese în Balcani, ce i-au permis o redresare temporară a situației imperiului, împăratul Henric I își orientează acțiunile politice și militare spre Asia Mică, atacându-l pe Theodoros I Laskaris. Dar la începutul anului 1207 cruciații se vedeau confrunțați cu acțiunea conjugată a grecilor, în Asia Mică și a vlaho-bulgaro-cumanilor lui Ioniță Asan, în Peninsula Balcanică. Și de această dată țarul de la Târnovo preia inițiativa: Thracia este invadată de forțele sale și Adrianopolul este supus asediului. Aflat într-o situație delicată, obligat să lupte pe două fronturi, Henric I se grăbește să părăsească Asia Mică, încheind cu basileul de la Niceea un armistițiu pe doi ani (primăvara 1207), și să revină în Europa unde amenințarea la adresa statului său se arăta infinit mai gravă. Adrianopolul rezistă însă, iar când cumanii îi vestesc pe Ioniță că apropierea verii îi obligă să

⁹ Geoffrey de Villehardouin, *Memoirs or Chronicle of The Fourth Crusade and the Conquest of Constantinople* (ed. I. M. Dent), London, 1908, p. 122.

¹⁰ V. Mărculeț, *Statele românești și formațiunile bizantine*, pp. 10-11.

revină la nord de Dunăre, țarul ridică asediul orașului neîndrăznind să-l continue fără sprijinul lor militar¹¹.

În toamnă ostilitățile sunt reluate, inițiativa aparținând și acum lui Ioniță Asan. Țarul de la Târnovo atacă Thracia și Macedonia, ofensiva sa vizând în cursul acestei campanii îndeosebi teritoriile Regatului Thessalonikului al lui Bonifaciu de Montferrat. Moartea lui Ioniță la asediul Thessalonikului, în condiții obscure (8 octombrie 1207)¹², pune capăt acțiunii vlaho-bulgaro-cumane și scotea de pe scena istoriei pe cel mai periculos adversar al cruciaților stabiliți la Constantinopol.

Nu cunoaștem care a fost, cu adevărat, soarta alianței vlaho-bulgaro-niceene după dispariția lui Ioniță Asan. Putem doar presupune că, foarte probabil, cel puțin câțiva ani după această dată, pe durata continuării conflictului cu Imperiul Latin și cu susținătorii acestuia, urmașul său, Boril (1207-1218), va fi perpetuat legăturile politico-militare cu Imperiul de Niceea. Dar prin 1211-1212 Boril încheie pace cu Ungaria, urmată la scurt timp de cea cu Imperiul Latin de Constantinopol, realizată cel mai târziu în anul 1214¹³. În același an încheia pace cu latinii și Theodoros I Laskaris (decembrie 1214), precedată de un tratat comercial cu Veneția (septembrie 1214). Simultaneitatea acestor acte diplomatice ne determină să vedem în ele o posibilă coordonare a demersurilor politice ale Niceei și Târnovei.

Acțiunea țarului Boril, din 1214, a însemnat *aliniera reală* a Imperiului Vlaho-Bulgar la alianța cu puterile catolice. A fost nevoie de un deceniu de lupte pentru ca papalitatea să-și vadă realizat *de facto* obiectivul politic pentru care acționase încă din 1199-1204. „*Cu încetarea ostilităților statului vlaho-bulgar față de Imperiul Latin și cu încadrarea sa în alianța puterilor catolice – conchide Ș. Papacostea – influența cruciatei și a papalității în Europa sud-estică atinge punctul culminant*”¹⁴.

Noua orientare politică a Târnovei și reglementarea raporturilor cu latinii și aliații lor de către autoritățile de la Niceea făceau ca alianța antilatină, vlaho-bulgaro-niceeană să rămână fără obiect. În consecință, ea își va diminua extrem de mult importanța și rolul în politica externă a celor două state. În ansamblul lor însă, relațiile vlaho-bulgaro-niceene au continuat, se pare, să se mențină *normale*, cel puțin până la sfârșitul domniei lui Boril, situație reflectată, în primul rând, în planul legăturilor comerciale, în speță a circulației monetare¹⁵. Acest lucru confirmă faptul că, deși în faza sa inițială, alianța vlaho-bulgaro-niceeană, determinată de imperative de ordin militar îndeosebi, a avut un caracter conjunctural, ulterior ea a depășit acest stadiu și s-a fundamentat pe importante determinări de natură politică și chiar economică, ceea ce i-a sporit, atât durabilitatea, cât și stabilitatea arătate.

Imperiul Vlaho-Bulgar și raportul de forțe din Balcani între 1218-1224. O spectaculoasă răsturnare de forțe, anunțată încă de politica țarului Ioniță Asan Kaloianes, se va produce în Peninsula Balcanică în deceniile 3 și 4 ale secolului al XIII-lea. Principalul său protagonist a fost și de această dată statul Asăneștilor.

¹¹ Geoffrey de Villehardouin, *op. cit.*, pp. 123-126; Cf. Ș. Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată și Imperiul Mongol*, București, 1993, p. 20.

¹² În ceea ce privește moartea țarului vlaho-bulgar, opiniile cronicarilor sunt împărțite: unii dintre ei, cei bizantini îndeosebi, susțin că decesul a survenit în urma unei boli grave de plămâni cu o evoluție fulgerătoare; alții, dimpotrivă, consideră că acesta a fost victima unui asasinat pus la cale de căpetenia cumane, Manaster, comandantul corpului militar cuman, aliat.

¹³ Genoveva Cankova-Petkova, *Bălgaria pri Assenevți*, Sofia, 1978, pp. 97-99.

¹⁴ Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 37.

¹⁵ Esențială este din acest punct de vedere circulația monedei niceene în teritoriile Imperiului Vlaho-Bulgar. Pentru această problemă, vezi: J. Touratsoglou, P. Protonotarios, *Les émissions de couronnement dans le monnayage byzantin du XIIIe siècle*, în R.N., 19, 1972, p. 72; E. Oberländer-Târnoveanu, *Moneda Asăneștilor în contextul circulației monetare din zona gurilor Dunării*, în vol. *Răscoala și statul Asăneștilor*, București, 1989, p. 135; cf. S. Brezeanu, *Asupra începuturilor pătrunderii monedei niceene la Dunărea de Jos*, în *Studii*, 26, 1973, 4, pp. 704-705, unde induce ideea că Theodoros I Laskaris s-a putut preocupa de problemele economice ale statului niceean abia după 1214 când a fost încheiată pacea cu Imperiul Latin.

Cu domnia lui Ioan Asan II (1218-1241), Imperiul Vlaho-Bulgar cunoaște maxima sa afirmare politică și extindere teritorială devenind principala putere a Peninsulei Balcanice și unul dintre principalii competitori la substituirea latinilor de la Constantinopol. În acțiunea sa însă, Imperiul Vlaho-Bulgar vedea puternic concurat de Imperiul de Niceea și de Imperiul de Thessalonik, afirmat după 1224, fapt de care țarul de la Târnovo se va vedea obligat să țină seama în acțiunile de realizare a obiectivelor politicii sale externe.

Concurența celor două state grecești nu numai că reprezenta un handicap greu de surmontat de către suveranul vlaho-bulgar, dar o acțiune conjugată a lor împotriva sa ar fi putut avea consecințe catastrofale pentru Imperiul Vlaho-Bulgar. Din fericire pentru Ioan Asan II și pentru statul său, obiectivul fundamental de politică externă urmărit, independent unul de celălalt, de cele două state grecești – restaurarea Imperiului Bizantin – nu numai că le-a adus la concurență, dar a indus o stare de tensiune în relațiile dintre ele, care au fost permanent antagonice. Această situație politică avea să lucreze mult timp în favoarea Imperiului Vlaho-Bulgar.

Profitând cu abilitate de divergențele dintre Imperiul de Niceea, Imperiul de Thessalonik și Imperiul Latin de Constantinopol, ultimul fiind în realitate doar obiect al disputei, ale căror interese se ciocneau în Peninsula Balcanică, continuând politica de colaborare cu puterile catolice, inaugurată de predecesorii săi, țarul de la Târnovo a căutat să-și realizeze propriile obiective politice și teritoriale. Acum, mai mult ca oricare dintre înaintașii săi, Ioan Asan II a fost pe punctul de a-și vedea realizat scopul suprem al politicii sale externe: constituirea unui Imperiu Vlaho-Bulgar cu capitala la Bizanț, în egală măsură succesori și continuatori al Primului Țarat Bulgar și al Imperiului Bizantin¹⁶. Pe parcursul întregii sale domnii, îndeosebi după 1224, acest obiectiv a marcat decisiv relațiile sale cu cele trei puteri concurente și cu aliații acestora, raporturi ce au cunoscut, astfel, evoluții oscilante și, nu în puține cazuri, chiar contradictorii.

Bunele raporturi cu Imperiul Latin de Constantinopol și cu Ungaria și încadrarea lui Ioan Asan II în frontul catolic s-au menținut până după 1230. În noile condiții, foarte probabil încă de la începutul domniei, țarul vlaho-bulgar va abandona complet vechea alianță cu Imperiul de Niceea.

Declinul rapid și ireversibil al Imperiului Latin după moartea împăratului Henric I (1216), îndeosebi în deceniul 1221-1230, ca urmare a loviturilor aplicate de Principatul Epirului (din 1224 Imperiul de Thessalonik), aflat în plină expansiune spre răsărit, „a modificat considerabil datele raporturilor internaționale în sud-estul europei, cu însemnate repercusiuni și în nordul Peninsulei Balcanice și la Dunărea de Jos”¹⁷. În noua conjunctură politico-militară din Peninsula Balcanică, orientarea politicii externe a țarului vlaho-bulgar avea să înregistreze o modificare radicală, complet opusă celei promovate până în 1230.

Afirmarea celor două puteri grecești concurente la ocuparea Constantinopolului, Imperiul de Thessalonik (după 1224) și Imperiul de Niceea, nu-l puteau lăsa indiferent pe suveranul de la Târnovo care-și vedea amenințate propriile interese și obiective politice. Acest lucru avea să joace un rol decisiv în orientarea politică externă a Imperiului Vlaho-Bulgar, în perioada imediat următoare. În noile condiții, „concurența celor trei puteri care aspirau să preia succesiunea la Constantinopol [...] și lupta dintre aceste forțe și cele sprijinite ale cruciatei au dominat relațiile internaționale în sud-estul Europei de-a lungul îndelungatei agonii a Imperiului latin”¹⁸.

O asemenea situație se cerea gestionată printr-o politică realistă, pragmatică și în același timp flexibilă și abilă. Cum a reușit Ioan Asan II să facă acest lucru și în ce măsură el și-a atins scopurile este o problemă de primă importanță asupra căreia ne vom opri în continuare.

Imperiul Vlaho-Bulgar și Imperiul de Thessalonik între 1226-1230. În imposibilitatea angajării într-un conflict simultat cu cele două state grecești, Ioan Asan II a recurs la anihilarea concurenței și a pericolului reprezentate de acestea pe cale diplomatică. În acest scop, el nu a făcut decât să folosească, în interes propriu, disensiunile și starea conflictuală dintre ele.

¹⁶ V. Mărculeț, *Relațiile*, p. 60; Idem, *Statele românești și formațiunile bizantine*, p. 13.

¹⁷ Ș. Papacostea, *op. cit.*, p. 39.

¹⁸ *Ibidem*.

Într-o primă fază, țarul vlaho-bulgar, fără a părăsi complet și, mai ales, oficial tabăra catolică, s-a apropiat de împăratul de la Thessalonik, Theodoros I Angelos Dukas (1215-1230), aflat în conflict cu omologul său de la Niceea, Ioan III Vatatzes Dukas (1222-1254), căruia îi smulsese Adrianopolul și coasta Thraciei, act ce însemna eliminarea, cel puțin temporară, a prezenței niceene din Peninsula Balcanică (1226)¹⁹. La o dată necunoscută, cuprinsă foarte probabil între 1226 și 1230, între Ioan Asan II și Theodoros I au fost „încheiate tratate și convenții întărite prin jurământ”, după cum relatează mai mulți cronicari bizantini²⁰. Care a fost conținutul exact al acestor „tratate și convenții” nu cunoaștem, dar credem că, foarte probabil, cei doi suverani și-au acordat reciproc recunoașterea achizițiilor teritoriale făcute și implicit și-au delimitat zonele de dominație și de influență în Peninsula Balcanică.

Alianța cu Theodoros I căpăta, în condițiile complexelor relații politice internaționale din Balcani, o importanță deosebită pentru Ioan Asan II. Prin realizarea alianței cu suveranul de la Thessalonik, țarul de la Târnovo obținea un dublu succes diplomatic:

a) devenea unul din beneficiarii eliminării, chiar dacă numai temporare, a Imperiului de Niceea de pe scena politică a Peninsulei Balcanice de către Imperiul de Thessalonik;

b) asigurat din sud de alianța cu basileul Theodoros I, Ioan Asan II și-a consolidat pozițiile deținute la Constantinopol, unde baronii latini, amenințați de expansiunea Imperiului de Thessalonik, s-au văzut astfel siliți să-i accepte alianța și protecția oferite.

În altă ordine de idei, raportată la cadrul general al politicii externe urmate până atunci de Ioan Asan II, alianța vlaho-bulgaro-thessalonikiană, reprezintă primul element important al noii orientări promovate de acesta. Privită în ansamblul său, alianța dintre Imperiul Vlaho-Bulgar și Imperiul de Thessalonik a reprezentat, după părerea noastră, ***o primă deviere de la politica de colaborare cu lumea catolică***, consecvent promovată până atunci de Ioan Asan II, ***o primă fisură survenită între statul Asăneștilor și blocul catolic***.

Folosindu-se de alianța cu Imperiul de Theesalonik ca de un factor politic de presiune, țarul vlaho-bulgar încerca să se insinueze prin mijloace pașnice la conducerea Imperiului Latin. Politica duplicitară a lui Ioan Asan II venea însă în totală contradicție cu cea a aliatului său. În consecință, încercările sale de a-și realiza obiectivele de politică externă, în primul rând pe acela de instaurare a unei stăpânirii proprii pe Bosphor, în colaborare cu Constantinopolul latin, a cărui protecție tindea să și-o asume, l-au adus în conflict cu Theodoros I care, așa cum am arătat, urmărea restaurarea în avantajul său a Imperiului Bizantin.

Dacă ar fi dăm crezare deplină unor cronicari bizantini, atunci ar trebui să admitem, împreună cu aceștia, că responsabilitatea declanșării conflictului a revenit în exclusivitate împăratului de la Thessalonik, care a încălcat înțelegerile și tratatele încheiate cu suveranul vlaho-bulgar²¹, ceea ce este o evidentă exagerare. Chiar dacă această constatare ar avea o bază reală în totoalitate, o asemenea acțiune trebuie percepută, în egală măsură, ca o reacție a suveranului grec la politica duplicitară a aliatului său, țarul de la Târnovo.

Confruntarea decisivă dintre Imperiul Vlaho-Bulgar și Imperiul de Thessalonik, care avea să decidă nu numai puterea ce-și va impune hegemonia în regiune ci și soarta celei mai mari părți a Peninsulei Balcanice, a avut loc la 9 martie 1230, la Klokotnitza, pe malul Hebrosului (Mariței). Armatele Imperiului de Thessalonik au suferit un dezastru militar complet în fața forțelor lui Ioan Asan II, formate din vlahi, bulgari și „*sciți* (cumani, n.n.)”²². Theodoros I este luat prizonier și orbit. Imperiul de Thessalonik dispărea ca putere de prim rang din geografia politică a Peninsulei Balcanice, în timp ce pentru Imperiul Vlaho-Bulgar se deschideau perspectivele unei ample

¹⁹ A.A. Vasiliev, *Histoire de l' Empire Byzantin*, tome II (1081-1453), Paris, 1932, p. 197; G. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates*, München, MCMLXIII (1963), pp. 359-360.

²⁰ Efraim, v. 8046, în F.H.D.R., III, pp. 480-481; Cf. Theodoros. Skutariotes, *Cronică pe scurt*, în F.H.D.R., III, pp. 438-439 (în continuare: Skutariotes).

²¹ Skutariotes, în *loc. cit.*, pp. 438-439.

²² Cf. Georgii Acropolitae, *Opera* (rec. A. Heisenberg), vol. I, Teubner, Leipzig, 1903, 25, p. 42 (în continuare: Acropolitae); Cf. Skutariotes, în *loc. cit.*, pp. 438-439. Ambii cronicari, care își redactează operele în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, al doilea compilându-l complet necritic pe primul, nu-i menționează pe vlarii în armata lui Ioan Asan II.

extinderi teritoriale în detrimentul statului grec, fapt subliniat de cronicarii bizantini în operele lor. Dintre aceștia, Georgios Akropolites relatează că după victoria de la Klokotniza, „*toți i s-au supus fără vărsare de sânge și ajung sub stăpânirea lui Adrianopolul și îndată după acesta Didymoteichon, apoi Boleron, Serrai, Pelagonia (Bitola, n.n.) și Prilapos (Prilep, n.n.) și împrejurimile. A năvălit și în Vlahia Mare (Thessalia, n.n.), a cucerit Elbanon și a făcut prădăciuni până în Illyricum*”²³. Imperiul Vlaho-Bulgar înregistra, ca urmare a acestor achiziții teritoriale, expansiunea sa maximă ocupând o arie teritorială vastă cuprinsă între Marea Adriatică, Marea Egee și Marea Neagră.

Succesul de la Klokotniza și autoritatea câștigată la Constantinopol au făcut din țarul vlaho-bulgar, cel puțin pentru moment, arbitrul scenei politice din Peninsula Balcanică. Această realitate își găsește exprimarea și într-o inscripție săpată pe o coloană în biserica din Târnovo: „*Eu, Ioan Asan, țar autocrat al bulgarilor, [...] m-am dus să port război în Romania, am învins armata greacă și l-am prins pe împăratul și domnul Theodoros Comnenos în persoană și pe toți boiarii săi. Și am ocupat întregul teritoriu de la Adrianopol la Dyrrachium – grec, albanez și sârb deopotrivă. Numai orașele din vecinătatea Constantinopolului și cetatea însăși sunt în mâinile francilor. Dar și ei au trebuit să se supună autorității mele imperiale, pentru că ei nu au alt împărat în afară de mine. Numai datorită mie mai supraviețuiesc ei, deoarece așa a poruncit Dumnezeu*”²⁴.

Analizată cu obiectivitate din perspectivele politicii lui Ioan Asan II, alianța vlaho-bulgaro-thessalonikiană își relevă, fără dubii **caracterul său conjunctural**. Pentru țarul de la Târnovo ea a însemnat atât modalitatea de anihilare temporară a concurenței unuia dintre statele grecești, în cazul de față a Imperiului de Thessalonik, pe care nu a ezitat să-l submineze prin colaborarea cu adversarii acestuia, latinii, și apoi să-l elimine cu brutalitate de pe scena politică la momentul potrivit, cât și un factor de presiune la adresa autorităților de la Constantinopol cărora le-a impus alianța și protecția.

Imensul prestigiu și spor de putere pe care marea sa victorie i le-au adus, au mărit veleitățile imperiale ale suveranului vlaho-bulgar. Ele își găseau exprimarea în titlul imperial, cel de „*împărat al bulgarilor și al grecilor*”, adoptat de Ioan Asan II imediat după Klokotniza²⁵. Titlul exprima în esența lui o realitate politică și un scop, totodată, respectiv stăpânirea asupra teritoriilor smulse Imperiului de Thessalonik, dar și intenția clară de a ocupa tronul basileilor de la Bizanț, obiectiv căruia-i va subordona, de altfel, întreaga politică externă a statului său și în epoca următoare²⁶. Pe termen lung însă, așa cum remarca D. Obolensky, beneficiarul real al luptei de la Klokotniza și a disputelor diplomatice cu latinii a fost Imperiul de Niceea²⁷.

Această constatare impune acordarea unei atenții aparte analizei consecințelor politice ale victoriei de la Klokotniza pentru obiectivul fundamental al politicii externe a țarului de la Târnovo în perioada ce i-a urmat. Cum s-au manifestat ele? Cum au influențat politica țarului vlaho-bulgar după 1230? Un prim aspect relevat de analiza lor este acela că succesul din 1230 nu a fost întrutotul benefic politicii externe a acestuia. Victoria de la Klokotniza, în loc să-l apropie, l-a îndepărtat însă pe Ioan Asan II de țelul suprem al politicii sale externe: dominația asupra Constantinopolului. Temându-se de consecințele acțiunilor sale politice, autoritățile latine, susținute de papa Grigore IX, au renunțat la protecția și la alianța oferite de el. În urma acestui eșec politic, imediat după 1230, țarul vlaho-bulgar abandona alianța cattolică orientându-se spre puterile ortodoxe.

Reacția susținătorilor cruciadei nu s-a lăsat mult așteptată. Împotriva sa s-a angajat imediat, la cererea papalității, Regatul Ungariei. Acțiunea maghiară, plasată de specialiști la o dată cuprinsă între 1230-1233²⁸, s-a desfășurat probabil în două etape: într-o primă etapă (c.1230-1231/1232),

²³ *Ibidem*, 25, p. 43; Cf. *Ibidem*, în *loc. cit.*, pp. 438-439.

²⁴ Apud V.N. Zlatarski, *Istoriia na bălgarskata dărvava prez srednite vekove*, vol. III, Sofia, 1940, pp. 587-588; Apud D. Obolensky, *Un commonwealth medieval: Bizanțul*, București, 2002, p. 268.

²⁵ G. Cankova-Petkova, *op. cit.*, p. 116; D. Obolensky, *op. cit.*, p. 269.

²⁶ V. Mărculeț, *Relațiile*, p. 60; Idem, *Statele românești și formațiunile bizantine*, p. 16.

²⁷ D. Obolensky, *op. cit.*, p. 268.

²⁸ Cf. Ch. Auner, *Episcopia Milcoviei*, în R.C., I, 1912, p. 548; Cf. Idem, *Episcopia catolică a Severinului*, în R.C., II, 1913, p. 47; Cf. Șt. Ștefănescu, *Țara Românească de la Basarab I „Întemeietorul” la Mihai Viteazul*, București, 1970,

regalitatea maghiară a readus sub controlul său regiunea Belagrad-Braničevo, cucerită sau recucerită de Ioan Asan II²⁹; într-o a doua etapă, după un atac eşuat asupra Vidinului, regalitatea maghiară a constituit, în anul 1232 sau la începutul anului 1233, Banatul de Severin³⁰, ameninţând flancul nord-vestic al ţarului vlaho-bulgar.

Imperiul Vlaho-Bulgar între alianţa cu Imperiul de Niceea şi cea cu puterile catolice 1234/1235-1241. Noua orientare politică a Imperiului Vlaho-Bulgar a deschis calea reluării colaborării politice şi militare cu Imperiul de Niceea, care revenise în Peninsula Balcanică unde înregistrase, la rândul său, importante succese: în 1232-1234 împăratul Ioan III Vatatzes Dukas vasalizase Principatul Thessalonikului, iar în 1234-1235, în urma unei viguroase campanii maritime reuşise să smulgă cruciaţilor şi aliatai acestora, Veneţia, principalele poziţii de pe coasta thracă a Propontidei (Mării Marmara): Gallipoli, Sestos şi întreg Chersonesul Thracic. Succesul înregistrat îi permitea basileului niceean să controleze complet accesul în Strâmători şi în Propontida.

La sfârşitul anului 1234 sau la începutul anului următor, la Gallipoli, recent recucerit de împăratul niceean, între Ioan Asan II şi Ioan III era încheiat un tratat de alianţă politico-militară, anticatolică şi antilatină, întărit prin căsătoria fiului şi succesorului basileului, Theodoros Laskaris, cu fiica ţarului vlaho-bulgar, Elena.

Actul din 1234-1235 a însemnat, în esenţa lui, revigorarea vechii alianţe vlaho-bulgaro-niceene din deceniile 1 şi 2 ale secolului al XIII-lea. Ea urma însă să acţioneze într-un context politic complet schimbat, favorabil aliaţilor aflaţi în ofensivă, ceea ce a făcut ca şi cu obiective sale să fie complet diferite.

Un element important, ce a cântărit mult în perfectarea tratatului, de care basileul de la Niceea s-a văzut obligat să ţină seama, a fost, conform unor cronicari bizantini, forţa militară a ţarului de la Târnovo şi sporul de putere pe care i-l aducea alianţa cu cumanii nord-dunăreni. Conform relatării lui Nikephoros Gregoras (sec. XIV), Ioan III Vatatzes Dukas a acceptat condiţiile puse de ţarul vlaho-bulgar deoarece „*nu dorea ca, în vreme ce era ocupat cu alte lucruri mai importante, să-l aibă potrivnic pe acest [Asan], vecin cu sciţii (cumanii, n.n.) de la Dunăre şi care putea, ori de câte ori ar fi dorit, să năvălească împreună cu ei, târând asemenea unui puhoi tot ce-i stătea în cale*”³¹. Acceptarea tratatului de alianţă, în condiţiile cerute de ţarul vlaho-bulgar, de către împăratul de la Niceea, era în acelaşi timp o recunoaştere, fără rezerve, a poziţiei dominante a acestuia în Peninsula Balcanică şi a conştientizării faptului că orice acţiune politică şi militară a Imperiului de Niceea în regiune era sortită eşecului fără concursul său.

Alianţa cu Ioan III Vatatzes Dukas l-a obligat însă şi pe Ioan Asan II să renunţe la o mare parte a principalelor sale obiective de politică externă, obţinând, în schimb, alte câştiguri. În primul rând, alianţa cu Niceea s-a materializat, pe lângă concursul militar ce urma să-l primească în confruntările cu latinii, şi în obţinerea autocefaliei Bisericii Târnovei şi în ridicarea sa la rang de Patriarhie (1235). Concomitent, în spaţiul danubiano-pontic, care beneficia de o largă autonomie în cadrul statului vlaho-bulgar, era constituită Mitropolia de Vicina, dependentă direct de Patriarhia ecumenică (1234/1235-1240)³².

Aliaţii ortodocşi trec repede la acţiune şi în toamna anului 1235 forţele combinate vlaho-bulgaro-niceene asediază pe uscat şi pe mare Constantinopolul. „*Schismaticii Vatatzes şi Asan – scrie papa Grigore IX – care de puţin timp încheiară o alianţă încalcă şi atacă cu numeroase trupe greceşti teritoriile dragului nostru fiu înaintea lui Dumnezeu, împăratul de Constantinopol*”³³. Rezistenţa curajoasă a asediaţilor şi apropierea iernii îi determină pe atacatori să ridice asediul.

p. 22; Cf. Idem, *Tradiţia daco-romană şi formarea statelor de-sine-stătătoare*, în vol. *Constituirea statelor feudale româneşti*, Bucureşti, 1980, p. 22; Cf. Ş. Papacostea, *op. cit.*, p. 41, n. 109-110.

²⁹ Ş. Papacostea, *op. cit.*, p. 41, n. 110.

³⁰ Hurmuzaki, I/1, p. 126, doc. XCVIII; Cf. Şt. Ştefănescu, *Bănia în Ţara Românească*, Bucureşti, 1965, pp. 19-20.

³¹ Nikephoros Gregoras, *Istoria romeilor*, II, 3, în F.H.D.R., III, pp. 498-499.

³² Pentru datarea momentului constituirii Mitropoliei de Vicina în 1234/1235-1240, şi discuţiile pe această temă, vezi recent: V. Mărculeţ, *Asupra datei întemeierii Mitropoliei de Vicina*, în vol. *Comunicări ştiinţifice (A doua sesiune anuală de comunicări ştiinţifice – 10 mai 2003)*, Mediaş, 2003, pp. 5-13.

³³ Apud A.A. Vasiliev, *op. cit.*, p. 200.

Despresurarea Constantinopolului nu a însemnat însă și eliminarea primejdiei reprezentate de ofensiva celor două state, ce amenința însăși existența imperiului cruciat. În anul 1236 aliații reiau asediul capitalei Imperiului Latin, dar Constantinopolul este salvat de intervenția flotei venețiene și genoveze, care dispersează forțele navale niceene, și de divergențele de natură politică apărute între Niceea și Târnovo³⁴. Încă din cursul aceluiași an, Ioan Asan II relua tratativele cu papalitatea pentru revenirea în tabăra catolică și sub obediența religioasă a Romei. La sfârșitul anului 1236 noua orientare politică a țarului vlaho-bulgar era certă. Tendința aceasta avea să se accentueze în cursul anului următor.

Moartea împăratului latin Jean de Brienne (martie 1237) și noile perspective deschise țarului vlaho-bulgar de a se insinua la conducerea Imperiului Latin cu concursul papalității, pe de-o parte, presiunile taberei catolice, politice și militare, pe de altă parte, la care se adaugă, în mod cert, teama cu privire la pericolul pe care îl reprezenta întărirea excesivă a Imperiului de Niceea, concurent la cucerirea Constantinopolului, l-au determinat pe Ioan Asan II să abandoneze colaborarea cu Ioan III Vatatzes Dukas. În aceste condiții, la începutul lui 1237, Ioan Asan II rupea alianța cu basileul niceean și se alătura adversarilor acestuia în încercarea de a lichida stăpânirile lui Ioan III din Thracia. Este momentul în care țarul de la Târnovo, intervenind direct în problemele interne ale Despotatului de Thessalonik, îl ajută pe fostul împărat Theodoros I Angelos Dukas și pe fiul acestuia, Ioan, să îl înlăture pe despotul Manuel I Angelos Dukas, vasal al împăratului de la Niceea, și să reocupe tronul, odată cu asumarea puterii supreme.

Noua orientare politică a lui Ioan Asan II a fost însă de scurtă durată. Înșelat încă o dată în aspirațiile sale de stăpânire la Constantinopol, la începutul anului 1238 el întrerupe tratativele cu papalitatea și restabilește alianța antilatină cu Ioan III Vatatzes Dukas. Imperiul Vlaho-Bulgar se alinia din nou în opoziție cu lumea catolică.

Declarat schismatic de papa Grigore IX, Ioan Asan II se vedea iarăși amenințat de ostilitatea puterilor catolice, susținătoare ale cruciadei. Împotriva sa se angajază imediat, la cererea papei, regele Ungariei, Bela IV. Amenințat de cruciada maghiară, ale cărei forțe urmau să fie considerabil întărite de sosirea cruciaților din Apus în frunte cu Baudouin II, împăratul latin de Constantinopol, țarul vlaho-bulgar cedează din nou, sfârșind prin a se desprinde din alianța cu basileul de Niceea și a reveni în tabăra catolică.

Anul 1239 aducea o nouă campanie vlaho-bulgaro-cumană împotriva posesiunilor niceene din Peninsula Balcanică. Totodată, țarul vlaho-bulgar și aliații săi nord-dunăreni facilitează trecerea forțelor cruciate, sosite din Apus, prin teritoriile proprii în acțiunea lor antiniceeană (1239-1240)³⁵. În replică, Ioan III Vatatzes Dukas îl sprijină pe fostul despot al Thessalonikului, Manuel I, în tentativa acestuia de a-i înlătura pe Theodoros I și pe fiul acestuia, Ioan, vasalii și protejații țarului de la Târnovo, și de a-și relua domnia. Conform relatării lui Georgios Akropolites, basileul niceean „*i-a dat bani și șase trireme*” protejatului său³⁶, dar încercarea acestuia de a-și relua tronul eșuează.

Forțele vlaho-bulgaro-cumane, aflate în campanie în Thracia, asediau cetatea Tzuroulos (Çorlu) când țarului îi parvine știrea cu privire la moartea soției și a fiului său, ca și a patriarhului. În noile condiții, el pune capăt campaniei antiniceene, se împacă cu Ioan III Vatatzes Dukas și se aliază cu împăratul german Friedrich II de Hohenstaufen, întorcându-se împotriva latinilor și a papalității³⁷. Noul curs imprimat de Ioan Asan II politicii externe a statului său, în 1239-1240, însemna opțiunea definitivă a Imperiului Vlaho-Bulgar, după numeroase ezitări, pentru ortodoxie.

Derularea evenimentelor între 1234/1235 și 1240 și evoluția raporturilor cu Niceea, confirmă faptul că pentru țarul vlaho-bulgar alianța cu Ioan III Vatatzes Dukas a avut același caracter și aceleași scopuri ca și cea dintre 1226-1230 cu basileul de la Thessalonik. Pe de altă parte însă, politica externă incoerentă și lipsită

³⁴ *Ibidem*; Ch. Diehl, *Istoria Imperiului Bizantin*, Craiova, 1999, p. 166; S. Brezeanu, *O istorie a Imperiului Bizantin*, București, 1981, p. 170.

³⁵ O. Pecican, *Realități imaginate și ficțiuni adevărate în evul mediu românesc. Studii despre imaginarul medieval*, Cluj-Napoca, 2002, pp. 77-79.

³⁶ Akropolitae, 38, p. 61.

³⁷ O. Pecican, *op. cit.*, p. 79; Cf. Maria Holban, *Din cronica relațiilor româno-ungare în secolele XIII-XIV*, București, 1981, p. 68, n. 53, unde emite altă opinie cu privire la cursul urmat de politica externă a lui Ioan Asan II în această epocă.

de o direcție fermă și clară a lui Ioan Asan II din ultima parte a domniei sale, materializată în oscilarea țarului vlaho-bulgar între puterile catolice și puterile ortodoxe, în ultimă instanță, un semn de slăbiciune a statului, conserva în ea însăși germenii decăderii acestuia.

Ofensiva niceeană în Peninsula Balcanică între 1241-1261. Moartea țarului Ioan Asan II în 1241 survenea într-un moment în care ostilitatea manifestărilor cadrului internațional atingea un punct maxim. Marea invazie mongolă din 1241-1242 afectează și Imperiul Vlaho-Bulgar. Atât la sfârșitul anului 1241 sau la începutul anului 1242, cât și la revenirea spre Asia, un corp de oaste Mongol, comandat de prințul gingishanid Qadan, lovește statul asăneștilor, prilej cu care „a luat orașele ulakușilor (vlahilor, n.n.), Tirnin (Târnovo, n.n.) și Kila (Chilia, n.n.)”³⁸, transformându-l într-un stat vasal mongolilor (1242). Pe plan intern, tendințele centrifuge ale aristocrației vlaho-bulgare, reprimare de politica autoritară a suveranului de la Târnovo, pe timpul vieții acestuia, aveau să răbufnească cu putere odată cu dispariția sa, când facțiunile nobiliare se vor angaja în lupta pentru putere susținând pe unul sau pe altul dintre succesorii săi minori.

Reculul puterii vlaho-bulgare pe plan extern, coroborată cu problemele interne apărute la moartea lui Ioan Asan II, aruncă statul într-o criză politică și de disoluție instituțională și teritorială ireversibilă. De criza politică de la Târnovo, unde tronul fusese ocupat succesiv de minorii Căliman I (1241-1246) și Mihail I Asan (1246-1256), profită în primul rând împăratul de la Niceea, Ioan III Vatatzes Dukas, care începând cu 1242 relua ofensiva în Balcani și care, pe fondul acestei situații, își ia o strălucită revanșă. În 1246 acesta întreprinde o mare campanie în Peninsula Balcanică în cursul căreia ocupă Despotatul de Thessalonik și cucerește aproape fără luptă Thracia până la Hebrus (Marița) și Macedonia până la Axios (Vardar)³⁹.

Modificările teritoriale survenite în Peninsula Balcanică rămân în vigoare până la moartea lui Ioan III Vatatzes Dukas (1254), când, profitând de dispariția basileului, Mihail I Asan trece la contraofensivă și reîncorporează Imperiului Vlaho-Bulgar teritoriile pierdute în 1246. Acțiunea sa determină însă intervenția promptă a noului împărat de la Niceea, Theodoros II Laskaris (1254-1258). La capătul a două campanii succesive în Balcani, încununată de succes, – primăvara 1255 și primăvara 1256 – basileul restabilește situația. Prin pacea impusă în 1256 lui Mihail I Asan, negociată în numele acestuia de socrul său, cneazul rus Rostislav, era restabilit hotarul vlaho-bulgaro-niceean de la sfârșitul domniei lui Ioan III⁴⁰. Imperiul de Niceea ocupa în plus și fortăreața Tzepaina. Pacea era întărită prin căsătoria noului țar de la Târnovo, Konstantin Thkh (1257-1277) cu Irina Laskaris, fiica împăratului de la Niceea.

Conflictul civil ce l-a opus, între 1257-1263, pe Konstantin Tikh pretendentului Mitzo Asan, ginerele lui Ioan Asan II, care-și asumase puterea deplină pe timpul scurtei domnii a lui Căliman II Asan (1256-1257) și ocupase pentru scurt timp tronul după asasinarea acestuia (1257), proclamându-se ulterior despot la Messembria, unde se va menține până în 1263, a fost folosit din plin de autoritățile bizantine, niceene și apoi constantinopolitane (din 1261), pentru a interveni în problemele interne ale Târnovei. Conform propriilor interese, acestea i-au sprijinit concomitent pe ambii competitori până la sfârșitul conflictului⁴¹. În replică, țarul Konstantin Tikh va angaja, după 1263, țaratul în tabăra ostilă Constantinopolului⁴².

Odată cu stingerea dinastiei Asăneștilor (1257), procesul de bulgarizare a Imperiului Vlaho-Bulgar, sesizabil încă din a doua parte a domniei lui Ioan Asan II (după 1230), se desăvârșește: Imperiul Vlaho-Bulgar se transformă într-un stat eminent bulgar. Totodată, restabilirea Imperiului Bizantin pe Bosphor în 1261 marca sfârșitul Imperiului de Niceea și deschidea o nouă etapă în relațiile Târnovei cu Constantinopolul; această etapă nu se mai încadrează însă în subiectul prezentei lucrări.

Considerații finale. Pe baza informațiilor de care dispunem, considerăm că începutul alianței, antilatine, dintre Imperiul Vlaho-Bulgar și Imperiul de Niceea se situează în 1205-1206. Impusă îndeosebi de necesități militare, anihilarea agresiunii latine la adresa celor două state, alianța vlaho-bulgaro-niceeană se va consolida pe fondul conflictului lor cu Imperiul Latin de Constantinopol și cu forțele susținătoare ale cruciadei, perpetuându-se timp de circa un deceniu.

³⁸ Rașd od-Din, *Djami' ot-Tevarikh*, în A. Decei, *Invazia tătarilor din 1241/42 în ținuturile noastre după Djami' ot-Tevarikh a lui Fazl ol Lah Rașd od-Din*, în R.R.H., XII, 1973, 1, p. 102.

³⁹ A.A. Vasiliev, *op. cit.*, p. 209; G. Ostrogorsky, *op. cit.*, p. 363.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 212; Cf. P. Pavlov, *Bulgaria în secolele XIII-XIV*, în P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain, *Istoria Bulgariei*, București, 2002, pp. 53-54.

⁴¹ P. Pavlov, *op. cit.*, pp. 53-54.

⁴² S. Runciman, *Vecerniile siciliene*, București, 1993, p. 135, 145.

Inițiatorul său a fost, foarte probabil, împăratul de la Niceea, Theodoros I Laskaris, aflat în imposibilitatea de a face față singur atacurilor cruciate. Dacă acest rol a revenit basileului niceean, cel de catalizator și de factor determinant, ce a conferit consistență și durabilitate alianței vlaho-bulgaro-niceene, a fost, paradoxal, politica ostilă la adresa Târnovei și Niceei promovată constant de autoritățile latine instalate în 1204 la Constantinopol. La rândul său Imperiul Vlaho-Bulgar a fost pe toată durata existenței alianței principala forță militară a acesteia.

Încheierea păcii cu Imperiul Latin și cu aliații acestuia de către ambele state (1211/1212-1214) și încadrarea reală a Imperiului Vlaho-Bulgar în alianța statelor catolice (după 1214) lăsa alianța politico-militară vlaho-bulgaro-niceeană fără obiect. Deși ea și-a pierdut importanța, relațiile normale dintre Niceea și Târnovo vor persista însă, cel puțin, până la sfârșitul domniei lui Boril (1218). Alianța vlaho-bulgaro-niceeană va fi complet abandonată odată cu urcarea pe tronul de la Târnovo a țarului Ioan Asan II și cu angajarea lui fermă în tabăra catolică.

Ralierea Imperiului Vlaho-Bulgar taberei puterilor catolice a fost considerată de țarul Ioan Asan II ca o posibilitate de a se insinua pe cale pașnică la conducerea Imperiului Latin de Constantinopol. Politica sa de *constituire a unui Imperiu Vlaho-Bulgar pe Bosphor* venea însă în contradicție cu cea a împăraților greci de la Thessalonik și de la Niceea, Theodoros I Angelos Dukas și, respectiv, Ioan III Vatatzes Dukas, care urmărea fiecare restaurarea, în folos propriu, a Imperiului Bizantin la Constantinopol.

În situația existentă, țarul de la Târnovo, perpetuând alianța cu latinii, a căutat să anihileze concurența celor două state grecești folosindu-se de divergențele dintre ele generate de obiectivele antagoniste ale politicii lor externe. Alianța *conjuncturală* cu împăratul de la Thessalonik, Theodoros I, realizată după 1226, prin care, foarte probabil, cei doi suverani și-au acordat recunoașterea reciprocă a cuceririlor realizate și și-au împărțit zonele de dominație în Balcani, a servit anihilării concurenței acestuia, anulării cuceririlor realizate de Ioan III Vatatzes Dukas în Thracia și eliminării temporare a Imperiului de Niceea de pe scena palitică a regiunii, dar și ca factor de presiune la adresa Constantinopolului latin.

Obiectivele concurente de politică externă și, mai ales, promovarea în continuare a alianței cu latinii de către Ioan Asan II i-au adus în curând în conflict pe cei doi aliați. Zdrobitoarea înfrângere de la Klokotniza (1230), aplicată de Ioan Asan II lui Theodoros I, a eliminat Imperiul de Thessalonik din rândul puterilor din regiune și a făcut din Imperiul Vlaho-Bulgar *hegemonul Peninsulei Balcanice*. Pe de altă parte, însă, victoria de la Klokotniza l-a îndepărtat pe țarul vlaho-bulgar de țelul suprem al politicii sale externe, insinuarea la Constantinopol, întrucât autoritățile latine, temătoare, susținute de papalitate, au renunțat la alianța și protecția sa.

Înșelat în așteptările sale, țarul vlaho-bulgar abandonează blocul puterilor catolice (după 1230), se rialiază taberei ortodoxe și încheie o alianță anticatolică și antilatină cu împăratul de la Niceea, Ioan III Vatatzes Dukas (1234/1235). Caracterul și obiectivele sale nu diferă însă de cele ale alianței cu Imperiul de Thessalonik dintre 1226-1230.

Alianța cu Niceea, fie ea și una *conjuncturală*, deși a însemnat abandonarea principalelor sale obiective politice externe, i-au adus țarului vlaho-bulgar alte câștiguri importante, îndeosebi în plan religios, materializate, în primul rând, în obținerea autocefaliei Bisericii Târnovei și în ridicarea sa la rang de patriarhie (1235). Concomitent, în spațiul danubiano-pontic, era constituită Mitropolia de Vicina, pusă în dependență directă de Patriarhia Ecumenică (1234/1235-1240).

Sub presiunile puterilor catolice, susținătoare ale cruciadei, și ale propriilor sale obiective politice externe, țarul de la Târnovo a promovat însă, între 1234/1235-1240, o politică incoerentă și lipsită de o linie fermă, oscilând între lumea catolică și cea ortodoxă. Politica externă oscilantă, promovată de Ioan Asan II, conservând în ea însăși germenii decăderii statului său, lua sfârșit în anul 1240, când suveranul vlaho-bulgar alinia definitiv Imperiul Vlaho-Bulgar taberei ortodoxe.

Moartea lui Ioan Asan II (1241), coroborată cu marea invazie mongolă și cu vasalizarea Imperiului Asăneștilor de către mongoli (1242) arunca statul într-o profundă anarhie politică internă, agravată de tendințele centrifuge ale aristocrației vlaho-bulgare ale cărei facțiuni se vor angaja în susținerea unuia sau a altuia dintre succesorii minori ai defunctului țar. Profitând de situație, împărații de la Niceea, Ioan III Vatatzes Dukas și Theodoros II Laskaris au anulat, între 1246-1256, toate cuceririle vlaho-bulgare de la sud de Munții Balcani. Ca rezultat al disoluției sale teritoriale și a crizei politice interne, statul Asăneștilor, bulgarizat după stingerea dinastiei vlaho-bulgare (1257), devenea o putere de rang secundar.